

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

Dedicated in honor of

Jacqueline and Chaim Maltz

by their loving children Michael and Rivka Reena Maltz

מכון גבוה
ללימודי היהדות
ירושלים

Laws of *Bishul* (Shiur 5) The Conditions of *Chazara*

Shiur no. 17

We began learning the laws of *bishul* by defining the halachic definitions of the stages of *bishul*; we learned under what conditions and in which situations something is considered *bishul* even after the food is fully cooked; we also began to explore when one may place or return food directly to a heat source.

One may only return food to a heat source under certain conditions. We have already discussed two of them – 1. When returning the food to the fire, one may not violate *bishul* (based on the definitions of *bishul* and *bishul* after *bishul* we have learned), and 2. The “coals” of the fire must be removed or covered (as discussed in the previous shiur).

We will now discuss Chazal’s additional conditions for returning food to a heat source.

A. Additional Conditions of *Chazara* mentioned in the Gemara

The previous shiur discussed the dispute between Beit Hillel and Beit Shammai mentioned in the following Mishnah:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לו עמוד ב

משנה. כירה שהסיקה בקש ובגבבא - נותנים עליה תבשיל. בגפת ובעצים - לא יתן עד שיגרוף, או עד שיתן את האפר. .... בית שמאי אומרים, נוטלין אבל לא מחזירין ובית הלל אומרים, אף מחזירין.

Beit Shammai completely forbid returning food to a direct source of heat such as a stove, even if the coals are covered or removed, while Beit Hillel permit this. The Gemara lists additional conditions for returning the food to a heat source:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לח עמוד ב

אמר רבי זריקא אמר רבי אבא אמר רבי תדאי: לא שנו אלא שעודן בידו, אבל הניחן על גבי קרקע - אסור. אמר רב אמי: .... הכי אמר רבי חייא אמר רבי יוחנן: אפילו הניחה על גבי קרקע - מותר. פליגי בה רב דימי ורב שמואל בר יהודה, ותרוייהו משמיה דרבי אלעזר אמרי. חד אמר: עודן בידו - מותר, על גבי קרקע - אסור. וחד אמר: הניחן על גבי קרקע - נמי מותר.

אמר חזקיה משמיה דאבאי: הא דאמרת עודן בידו מותר - לא אמרן אלא שדעתו להחזיר, אבל אין דעתו להחזיר - אסור. מכלל דעל גבי קרקע, אף על פי שדעתו להחזיר - אסור. איכא דאמרי, אמר חזקיה משמיה דאבאי: הא דאמרת על גבי קרקע אסור - לא אמרן אלא שאין דעתו להחזיר, אבל דעתו להחזיר - מותר. מכלל שבעודן בידו, אף על פי שאין דעתו להחזיר - מותר.

בעי רבי ירמיה: תלאן במקל מהו? הניחן על גבי מטה מהו? בעי רב אשי: פינן ממיחם למיחם מהו? - תיקו.

רש"י מסכת שבת דף לח עמוד ב

תלאן במקל מהו - כעודן בידו דמי, או כהניחן על גבי קרקע דמי. מיחם - קומקמוס שמחמם בו חמין.

חברותא שבת דף לח עמוד ב

אמר רב זריקא אמר רב אבא אמר רב תדאי: לא שנו שמותר להחזיר את הקדירה לכירה בשבת, אלא בזמן שעודן בידו, אבל אם הניחן על גבי קרקע, אסור להחזיר את הקדירה לכירה, מפני שהוא נראה כמניח לכתחילה בשבת, ומיחזי כמבשל. אמר רב אמי: ... הכי אמר רבי חייא אמר רבי יוחנן: אפילו אם הניחה לקדירה על גבי קרקע, מותר להחזירה לכירה. ומביאה הגמרא שחלקו בענין זה האמוראים בדברי רבי אלעזר: פליגי בה רב דימי, ורב שמואל בר יהודה, ותרוייהו משמיה דרבי אלעזר אמרי. חד אמר: רק אם עודן בידו מותר להחזיר לכירה, אבל אם הניחם על גבי קרקע אסור. וחד אמר: אפילו אם הניחן על גבי קרקע, נמי מותר להחזירם לכירה.

אמר חזקיה משמיה דאביי: הא דאמרת, למאן דאמר שאין להחזיר קדירה בשבת, אלא אם כן עודן בידו, שאז מותר להחזיר על גבי הכירה, לא אמרו, אלא בזמן שדעתו מעיקרא בשעת הנטילה, להחזיר את הקדירה לכירה, אבל אם בשעה שנטלה אין דעתו להחזיר, אסור. ונמצא, שלפי שיטה זו ההיתר להחזיר קדירה לכירה בשבת הוא רק אם התקיימו שני התנאים: א. עודן בידו. ב. דעתו להחזיר. ומדייקת הגמרא: מכלל, מתוך דבריו של חזקיה אתה למד, שאם לא נתקיימו שני התנאים, כגון דהניח את הקדירה על גבי קרקע, שבאופן זה אף על פי שדעתו להחזיר, אסור להחזיר. וכן להיפך, אם עודן בידו אלא שלא היתה דעתו להחזיר, אסור. איכא דאמרי, כך אמר חזקיה משמיה דאביי: הא דאמרת למאן דאמר שאם הניח הקדירה על גבי קרקע אסור, לא אמרו שאסור להחזיר, אלא אם כן בזמן שהניחם על הקרקע, גם היה סבור שאין דעתו להחזיר, אבל אם היתה דעתו להחזיר, אזי אפילו אם הניח את הקדירה על גבי קרקע, מותר. ונמצא לפי שיטה זו, שהאיסור להחזיר קדירה על גבי כירה בשבת, הוא רק אם נתקיימו בו שני התנאים: א. הניחן על גבי קרקע. ב. אין דעתו להחזיר. אבל אם נתקיים רק תנאי אחד, מותר להחזיר. ומדייקת הגמרא: מכלל, מתוך דברי האיכא דאמרי בדעת חזקיה, אתה למד, שאם נתקיים תנאי אחד, כגון שבעודן בידו, אף על פי שאין דעתו להחזיר מותר. וכן להיפך, אם הניחם על גבי קרקע אלא שעודן בידו, מותר. בעי רבי ירמיה: תלאן לקדירה עם התבשיל או החמין המצויים בקדירה, במקל, ולא הניחם על גבי קרקע, מהו? למה הדבר דומה, להחזיק בידו, או להניחם על גבי קרקע. ואם תמצא לומר שתלאו במקל הוא כעודן בידו, מה הוא הדין אם הניחן, את הקדירות, על גבי מטה, מהו? האם המיטה נידונית כקרקע, שכן למעשה הקדירה אינה בידו, או ש מא כיון שלא הניחה על גבי קרקע אין זה היסח הדעת גמור, ומותר להחזיר מהמיטה לקדירה. בעי רב אשי: פינן - הוציא את המים ממיחם שבו נתבשלו, למיחם אחר ואחר כך החזיר את המים למיחם הראשון, מהו? האם מותר להחזיר את המיחם לכירה או לא. שכן אפשר שהוצאת המים ממיחם אחד למיחם אחר נידונית כהניחם על גבי קרקע, והוי כמטמין ומבשל לכתחילה בשבת, או שמא אין כאן מיחזי כמבשל. ומסקינן: תיקו.

The Gemara can be divided into three parts:

The first part discusses the criterion of "still in hand." The Amoraim debate whether *chazara* is only permitted if the person keeps hold of the pot, or whether it can be returned even after it has been put down.

The second part states that the person must have "intention" to put it back.

What is the relationship between the two criteria? The Gemara offers two possibilities: (1) that both conditions must be fulfilled, or (2) that only one of the two must be fulfilled.

The third part discusses the definition of putting a pot "down." If it is still in the air, placed on a counter, or moved to another pot, has it been "put down"? The Gemara remains in "תיקו" and does not reach a conclusion.

This shiur will focus on the practical halachic ruling, and on the definition of these conditions. Before we move on, it is worth noting two reasons that poskim are generally lenient about *chazara*.

1. This is all *d'Rabbanan*, and in cases of doubt they are therefore generally lenient.
2. Due to the Ramban and Ran's analysis of the *sugiya*.

B. The Ramban and Ran's Approach: the decree only applies if it was removed before Shabbat and needs to be put back on Shabbat

תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק ג סוף הלכה א

נטלו מבעוד יום – מחזירו מבעוד יום. נטלו משחשיכה – מחזירה משחשיכה. נטלו מבעוד יום וקדש עליו היום. רבי סימון דתרי בשם רבי הושעיה: הניחו בארץ – אסור לטלטלו ...

The Yerushalmi implies that if the food was removed from the heat before Shabbat, it can obviously be put back before Shabbat. If it was removed after Shabbat began, there are no limitations for putting it back either! *Chazara* is only problematic if the food was removed from the heat before Shabbat and it needs to be put back on Shabbat. Only then do certain conditions apply.

חידושי הר"ן מסכת שבת דף לח עמוד ב

בירושלמי משמע דכל הני פלוגתא (חילוקי דינים) ליתנהו אלא בשסילקו מעל גבי כירה מערב שבת ולא החזירו עד שחשיכה ... ולפי זה דוקא משנטלו מבעוד יום הוא דמחמירין, אבל נטלו משחשיכה, אפילו נתנו על גבי קרקע – מותר להחזיר

The Ran points out that according to the Yerushalmi, restrictions only apply if the food was removed from the heat before Shabbat and needs to be put back on Shabbat (the Ramban writes similarly). The Rema writes that some indeed rely on the Ran:

הגהות הרמ"א על השולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג סעיף ב

ויש אומרים דכל זה (כלומר תנאי ההחזרה שהזכרו בתחילת הסעיף) אינו אסור (אלא) רק כשנטלו מן הכירה מבעוד יום, ולא החזירו עד שחשיכה: אבל אם לקחו משם משחשיכה, אפי' הניחו ע"ג קרקע מותר (ר"ן פ' כירה וכל זו), וכן נוהגים להקל ... וסומכין על דברי המקילין, וטוב להחמיר. מיהו אם נלטנו, לכולי עלמא אסור.

The Rema states that "it is best to be stringent," and we are indeed stringent about fulfilling the conditions of *chazara* even if the pot is removed from the fire on Shabbat itself. However, we will see that poskim do rely on the more lenient opinion in certain cases.

❖ **Harchavot** – Putting back a pot that was removed from the fire before Shabbat

Despite the leniency, it is important to note three points:

1. If the food is not fully cooked, placing it on a heat source on Shabbat is an *issur d'Oraita*.
2. The two fundamental conditions – that the *chazara* is only to a fire whose coals have been removed or covered, and that the food has not yet cooled down – always apply, even if the pot was removed from the heat on Shabbat itself.

❖ **Harchavot** – must these conditions be fulfilled even when putting the food back on the fire before Shabbat?

Because this is "only" a *Rabbanan* decree, Chazal were concerned that it might be taken lightly and are therefore more stringent; it is forbidden to benefit from the food if it was returned to the heat *b'dieved*. The Gemara mentions a similar *Rabbanan* prohibition wherein food must not be left on the stove (we will discuss this in a future shiur). Because people dismissed this decree, Chazal were stringent, and prohibited benefitting from the food *b'dieved*.

חזון איש אורח חיים סימן לז סעיף כד

יש לאסור החזיר בשבת, אף על גב דקיימא לן דלא קנסו שוגג אטו מזיד בדרבנן, משום הא דאמרו (שבת ל"ח א') משרבו משהין במזיד גזרו על השוכח, ובכלל גזירה זו כל מלאכות שבת דרבנן דנמצאין חשודין עליהן. וסמך לזה מהא דאמר בירושלמי ראש פרק כירה, דאמר שם דקיימא לן כרבי מאיר (שלמדנו בשיעור מספר 8), דמבשל בשבת בשוגג מותר, ופריך מהא דגזרו על השוכח, אמא רבי אילא נחשדו להיות מניחין, ולא נחשדו להיות מבשלין, משמע דמה שנחשדו הוא בכלל הגזירה

The Yerushalmi states that even those who rule like R. Meit and do not forbid a *maaseh Shabbat* accidentally performed by a Jew decree a prohibition when there is concern that Chazal's ruling will be taken lightly.

To conclude so far, there is room to be lenient in cases of doubt, but out of concern that the decree will be taken lightly, one may not benefit from the food if one clearly violated the conditions of *chazara*.

c. Rishonim's Ruling on the Gemara

As we saw, the Gemara debates whether the two conditions (keeping hold of the pot and having intention to return the pot to the fire) must apply, or whether one is enough.

The Rishonim are divided regarding the practical halacha:

רבינו חננאל מסכת שבת דף לח עמוד ב

בית הלל אומרים אף מחזירין .... והני מיילי שלא הניחם על גבי קרקע כלל, אלא מחזיקים בידו, ודעתו עליהם להחזירם, הוא ששנינו "אף מחזירין". אבל אם הניחם על גבי קרקע, אף על פי שהיה בדעתו להחזירם לכירה – אסור .... וקיימא לן כל כי האי גוונא בדאורייתא עבדינן לחומרא. ושבת איסורא דאורייתא היא. תלם במקל או הניחם על גבי המטה או הניחם בכרעי המטה או פינם ממיחם למיחם הני כולהו איבעיא ולא אפשרו ועלו בתיקו. וקיימא לן כל תיקו דאיסורא לחומרא.

R. Chananel rules that both conditions must be fulfilled, and therefore states that the Gemara's "תיקו" tends to stringency, because violating Shabbat is an *issur d'Oraita*.

This statement is surprising, given that we already explained that the premise of the discussion *chazara* is that this does not apply in a situation when there is any concern about *bishul d'Oraita*!

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף לח עמוד ב

ולאו דאורייתא ממש קאמרי דהני דרבנן נינהו, דכשהגיע למאכל בן דרוסאי¹ היא מתניתין דאי לא אפילו דעתו להחזיר ואפילו עוון בידו אסור להחזיר דמבשל הוא, אלא ודאי בנתבשל הוא וליכא אלא איסורא דרבנן, אבל דעתן של גאונים ז"ל דכיון דאסרוהו משום דמיחזי כמבשל וקרוב הדבר לבא לידי איסורא דאורייתא הויא לה כדאורייתא ולפיכך הלכו בה להחמיר כשל תורה.

The Rashba explains that this does not mean that there is an *issur d'Oraita*, but that *chazara* is considered equivalent to *bishul*. And indeed, many Rishonim hold that both conditions must be fulfilled:

רי"ף מסכת שבת דף יז עמוד ב

אמר רבי זריקא א"ר אמר רבי תדאי לא שנו אלא שעוון בידו אבל הניחן על גבי קרקע אסור א"ר חזקיה משמיה דאביי הא דאמרן עוון בידו מותר לא אמרן אלא שדעתו להחזיר אבל אין דעתו להחזיר אסור מכלל דאם הניחן על גבי קרקע אף על פי שדעתו להחזיר אסור

But not all Rishonim rule thus:

ספר התרומה הלכות שבת סימן רלא

פליגי לישני אי עודה בידו דווקא או אפילו הניח קדירה על הקרקע צונן ובשל סופרי הלך אחר המיקל.

פסקי רי"ד מסכת שבת דף לח עמוד ב

אמ' רב חזקי' משמיה דאביי האי דאמרת הניחן על גבי קרקע אסור, לא אמרן אלא שאין דעתו להחזיר, אבל דעתו להחזיר מותר, מכלל דבעוון בידו אף על פי שאין דעתו להחזיר מותר.

And thus he summarizes the dispute in the Chiddushim ascribed to the Ran:²

חידושי הר"ן (מיוחס לו) מסכת שבת דף לח עמוד א

אסיקנא דאם הניחן ע"ג קרקע ודעתו להחזיר מותר ואי לא לא, אבל בידו אף על פי שאין דעתו להחזיר שרי. וכן פסק הרא"ה ז"ל להקל כלישנא בתרא, וכן בכל הני בעיין דתלאן במקל והניחן ע"ג המטה ופינן ממיחם למיחם מותר להחזיר דלקולא אזלינן. ואין כן דעת רוב הפוסקים אלא לחומרא דכל שהניחן ע"ג קרקע אפי' דעתו להחזיר אסור ואין העולם נזהרין על זה וה' ברחמיו יכפר עון ולא יבוקש.

Note the connection presented between the two rulings of the Ra'a (רא"ה). He rules that because the law is *d'Rabbanan*, one can be lenient, and only one condition must apply; and one can define the Gemara's "תיקו" as a leniency. This is the antithesis of the aforementioned R. Chananel.

רמב"ם הלכות שבת פרק ג הלכה י

אין מחזירין לעולם אלא על גבי כירה גרופה או מכוסה, או בכירה וכופח שהוסקו בקש וגבבה, והוא שלא הניח הקדרה על גבי הקרקע, אבל משהניחה על גבי קרקע אין מחזירין אותה, ואפילו על גבי כירה גרופה או מכוסה

¹ הרשב"א לשיטתו, שאין בישול אחרי מאכל בן דרוסאי, כמו שראינו בשיעור 13. להלכה אנו נוהגים שצריך להיות מבושל כל צרכו.
² ספר קדמון, כנראה של אחד מתלמידי הראשונים. תקופה ארוכה הספר נקרא 'חידושי הר"ן', אך גדולי ישראל כבר הורונו שהחידושים הללו לא נכתבו על ידי הר"ן עצמו. ראה בעניין זה באגלי טל כמה מקומות (זורע אות ב, ועוד), בהקדמת הרב אלחנן וסרמן לקובץ הערות, ובהקדמה לחידושי הר"ן בהוצאת הרב קוק.

The Rambam requires one condition – that the pot was not “put down.” He does not mention any other conditions at all – neither that the person must hold on to the pot, nor that there must be intention to return it. Yet the *peshat* of the Gemara is that at least one of the latter two conditions must apply! Does the Rambam rule differently than either condition in the Gemara?

הגהות רמ"ך על הרמב"ם – הלכות שבת פרק ג הלכה י

למה פסק כלישנא קמא, ואף כלישנא קמא לא פסק דאפילו לא הניחם על גבי קרקע אסור אם אין דעתו להחזיר.

The answer seems to be found in the continuation of the aforementioned Yerushalmi:

תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק ג סוף הלכה א

רבי סימון דתרי בשם רבי הושעיה : הניחו בארץ – אסור לטלטלו ... תלוי ביתד, ונתנו על גבי ספסל? נאמר (כלומר – נכריע) - אם היה מפוחם (רותח) מותר, ואם לאו אסור

The Yerushalmi does not mention the condition that one does not forget about the pot. R. Simon says that as long as the pot was not put down on the ground, as long as it is still warm, it can be put back. This is the same as the Rambam's opinion – as long as the pot is warm, it can be put back as long as it was not put down on the ground.

ביאור הגר"א אורח חיים סימן רנג סעיף ב ד"ה ולא הניחה

... הרמב"ם פסק האבעיא לקולא, שאחז דרך הירושלמי, כשיטתו בכל מקום. ובירושלמי שם – הניחו בארץ – אסור לטלטלו כו' תלוי ביתד – אם היה עדיין חם – מותר

The Gra shows in many instances that the Rambam favors the Yerushalmi's explanations. Therefore, he too holds that as long as the pot is still warm and was not placed on the ground, it can be put back on the heat.

The Shulchan Aruch's Ruling

The Shulchan Aruch rules similarly:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג סעיף ב

כירה שהיא גרופה וקטומה, ונטל הקדירה מעליה, אפילו בשבת – מותר להחזירה כל זמן שהיא רותחת, ולא הניחה על גבי קרקע.

The Shulchan Aruch rules that as long as the pot was not placed on the ground, it can be put back as long as it fulfills the Yerushalmi's condition – that the pot is still hot.

Those who usually follow the Shulchan Aruch indeed follow him:

ילקוט יוסף שבת א סימן רנג - שהיית תבשיל על כירה מערב שבת

הנוטל קדרה מעל האש בשבת, אסור לו להחזירה לשם. אולם בתנאים מסויימים מותר להחזיר את התבשיל בשבת. והם: א. שהאש תהיה מכוסה בפח או אזבסט, או פלאטה חשמלית. שבהם לא נראה כמבשל, מאחר ואין דרך לבשל כך. ב. שהתבשיל יהיה דבר יבש כמו אורז, שניצל, וכדומה. ג. שהתבשיל יהיה מבושל כל צרכו. ובתבשיל לח, שיש בו מרק, צריך ב' תנאים נוספים: א. שהתבשיל ישאר חם בחום שהיד סולדת בו. אבל בפחות משיעור זה, אסור להחזיר דבר לח אף אם האש מכוסה. ב. שלא הניח את הקדרה על גבי קרקע, אלא על גבי מטה כסא או ספסל או שלחן וכדומה. ויש מקילין אף בקדרה שאינה רותחת, ומחזירין כל זמן שלא הניח הקדרה על גבי קרקע, אלא על השיש. ויש להם על - מה שיסמוכו.

The Rema's Ruling

The Rema rules that the rest of the conditions must be fulfilled as well. He adds to the previously quoted Shulchan Aruch:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג סעיף ב

כירה שהיא גרופה וקטומה ונטל הקדירה מעליה, אפילו בשבת, מותר להחזירה כל זמן שהיא רותחת הגה: ועודה זידו, ולא הניחה על גבי קרקע הגה: ודעתו להחזירה

The Shulchan Aruch has two conditions for *chazara*. 1. That the food is still warm. 2. It was not put down on the ground.

The Rema adds two further conditions: 3. The person has not let go of the pot. 4. The person intends on returning it.

As we mentioned, there are two reasons to be lenient about *chazara* in general: 1. It is a *d'Rabbanan* decree, in which case one can be lenient in a case of doubt. 2. The Ran believes that if the pot was removed from the heat on Shabbat, there is no problem at all, as long as the food is still hot and the coals are removed or covered.

Indeed, Ashkenazi poskim rule that one can be lenient without all the Rema's conditions in a case of great need.

משנה ברורה סימן רנג ס"ק נו

הרבה מהראשונים מקילין בעודן בידו אפילו אין דעתו להחזיר, וכן מקילין בדעתו להחזיר אף שבינתיים הסירן מידו, ונראה שבעת הצורך יש לסמוך על זה.

The Mishnah Berurah writes that one may rely on the Rishonim and be lenient as long as one of the two conditions apply: the pot is "still in one's hand" or one intends to return it. He does clarify that "still in one's hand" does not mean that it has been put down on the ground. The Mishnah Berurah is not lenient in such a case:

שער הציון על משנה ברורה סימן רנג ס"ק נו אות נ

היינו, על גבי ספסל וכדומה, אף דיש מהם שמקילין אף בהניח על גבי קרקע כיון שהיה דעתו להחזיר, קשה לפסוק נגד סתימת השולחן ערוך לקמן בסעיף ג', עיין שם.

The Chazon Ish applies the Ran's opinion and is even more lenient:

חזון איש אורח חיים סימן לז סעיף יב

יש מקום להקל בנתן על גבי ספסל, אפילו אין דעתו להחזיר, בצירוף דעת הר"ן להקל בנטל בשבת.

If so, then the Rema holds that one must fulfill all the conditions mentioned in the Gemara.

The Mishnah Berurah writes that in a case of need, one may be lenient and allow *chazara* as long as one of those two conditions is met (beyond the Shulchan Aruch's conditions, which also have to be met – that it is still warm and was not put down on the ground). If it is either "still in one's hand", or one intends to put it back (although if one intends to put it back, but is no longer holding it, it cannot have been put down on the ground), returning it is allowed. The Chazon Ish writes that the Ran can be taken into account for further leniency – that if it was put down on a chair or bench, that is to say – not on the ground - it can be put back, even if one is no longer holding it and did not intend to put it back.

The Shemirat Shabbat k'Hilchata rules leniently like the Mishnah Berurah:

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשע) פרק א סעיף כא

בשעת הצורך אפשר להקל ולהחזיר כלי על גבי האש במקרים הבאים –

(א) אם הניח את הכלי על גבי שולחן או כסא מבלי להחזיק בו, והוא שהיה בדעתו להחזירו לאש.

(ב) אם החזיק את הכלי בידו, אף אם לא היה בדעתו להחזירו על גבי האש.

אולם יש לזכור כי לא הקלו בזה אלא אם כן התמלאו התנאים האחרים (שהתבטל חם והאש גרופה וקטומה).

In a case of need, he relies on the Ran and is even more lenient than the Chazon Ish:

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשע) פרק א סעיף כב

בדיעבד, דהיינו ... כאשר לא יהיה לו מאכל חם לשבת, יש מקום להקל להחזיר את הכלי על גבי האש גם אם הניחו מידו ולא היה בדעתו להחזירו לאש. והוא שהאוכל שבכלי מבושל כל צורכו ולא הצטנן לגמרי, והאש שעל גבה יחזירנה תהיה מכוסה.

In a footnote on this *seif*, the Shemirat Shabbat k'Hilchata comments that one should take note of the Chazon Ish's ruling and not put something back after it has been placed on the ground. In the actual *sif*, however, he writes that if there will otherwise not be any warm food on Shabbat, one may rely on the Ran completely.

When the heat source is a Shabbat *plata*, the Shemirat Shabbat cites R. Shlomo Zalman Auerbach, who is even more lenient:

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשע) פרק א הערה פג

שמעתי מהגרש"ז ... דפלטה כזו חשיב קטומה, וגם לא שייך הטעם שמא יחתה, כיוון שאין הפלטה מיועדת לבישול, וגם אי אפשר להגדיל את מידת החום שלה .... ואם הניחה על גבי קרקע – שפיר דמי להחזיר.

We will now define parameters of these conditions:

1. As long as the Pot is Hot

What is the goal of this condition? There are two possibilities:

- So that it will not seem as if one is cooking. If the pot looks hot, no one would suspect that the food is now being cooked.
- Because of *bishul* after *bishul*. The assumption is that the food contains liquid, in which case if the food has cooled down, it may not be returned to the heat source because this is considered *bishul* after *bishul*.

Does this condition apply to dry food? According to the first possibility, if the food has cooled down, it may seem like the food is being cooked anew, and it is prohibited. If the concern is the second possibility, then there is no *bishul* after *bishul* for solids, and one may return the food to the hearth even after it has cooled down (assuming it meets the other conditions, of course).

There may be a further implication: we learned that according to the Rema, there is no concern of violating *bishul* of a liquid if the food has not fully cooled down, even if it is no longer *yad soledet*. According to this possibility, there may be a further requirement: that it still be hot. According to the second possibility, the temperature that would allow one to return the pot to the heat, according to the Rema, is the same temperature as that which applies to *bishul* after *bishul*.

The poskim are divided in this respect:

מגן אברהם סימן רנג ס"ק לו

ואפילו בדבר שאין בו מרק דלית ביה משום בישול אסור אם נצטנן דהוה ליה כמניח לכירה לכתחלה בשבת דאסור דלא התירו אלא חזרה

The Magen Avraham explains that the requirement that the food has not yet cooled down applies even if the food has no liquid at all. This is not due to *bishul* after *bishul*, but to the laws of *chazara*. Chazal limited the leniencies of *chazara* and required that it be clear that *chazara* continues the heating process that was already underway. Placing a cooled food on the heat seems like a completely new act, as written by the Magen Avraham – Chazal only allow *chazara*, and not placing cooled food on the fire. The Shulchan Aruch Harav writes similarly (253:18), but many disagree:

ביאור הגר"א אורח חיים סימן רנג ד"ה כל זמן

כל זמן שהיא רותחת. אף על גב דאין בישול אחר בישול, מדמותר להחזירה בשבת, בנצטן - יש בישול, מדאמרינן שם (לי"ד) גזירה שמא ירתח, ועיין רא"ש פרק ג סימן י.

The Gra refers us to sources we discussed in shiur 14, those that define the basics of *bishul* after *bishul*. He explains the Shulchan Aruch's requirement that the pot still be warm, which is a law of *bishul* after *bishul*. His words imply that there is no special limitation that stems from the laws of *chazara*.

חזון איש אורח חיים סימן לו אות י

ואם נטל ונצטן שאין היד סולדת בו וכשיחזיר יבוא ליד סולדת, דעת המגן אברהם דבטל ליה שיהוי ראשון, כיוון שנצטן, והלכך אפילו בדבר יבש, שאין בו משום בישול, או שלא נצטן לגמרי, דמקילינן אפילו בתבשיל שיש בו מרק, מכל מקום על גבי כירה אסור להחזיר. ובמשנה ברורה הוכיח שאין מקור לזה, והלכך כל שאין בו משום איסור בישול, מחזיר אפילו על גבי כירה כשהיא גרופה, וכן כתב בשם הגר"א.

❖ Harchavot – A note on the Mishnah Berurah's *Shita*

R. Moshe Feinstein is stringent like the Magen Avraham, but with a slight leniency:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד תשובה לא

יש להחמיר כהמגן אברהם דבצונן, אפילו דבר יבש, אסור להחזיר, ורק בחם קצת מותר ביבש להחזיר. והשיעור – שיהיה ראוי לאכול מחמת חמימות

He rules like the Magen Avraham – that dry food must also be warm. That is, the need that the food still be hot is not because of *bishul* after *bishul*, but due to *chazara*, so that it will not seem like new *bishul*. On the other hand, it does not have to be really hot, but only as warm as liquid food that may be reheated without concern of *bishul* after *bishul*. The Shemirat Shabbat k'Hilchata rules thus:

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשע) פרק א סעיף כ אות ב

שהתבשיל יהיה חם במקצת (כלומר שלא הצטן לגמרי)

2. The Relationship between "Putting the Pot on the Ground" and "Keeping Hold of It."

Why is *chazara* forbidden once the food has been placed on the ground? The Rishonim offer two explanations:

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף לח עמוד ב

אסרו הניחו על גבי קרקע משום דדמיא למתחיל להניח ולבשל.

According to the Ramban, placing food on the ground marks the end of the process of *bishul*, so that placing the food back on the heat will be considered a new act of *bishul*. This explains R. Yirmiyah's doubt:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לח עמוד ב

בעי רבי ירמיה: תלאן במקל מהו? הניחן על גבי מטה מהו?

The Ramban explains that the doubt is whether placing the food down after taking it off the fire is what determines the end of the cooking process, or whether this is only the case if the food is placed on the ground.

But in a different context, the commentary attributed to the Ran explains why *chazara* is permitted:

חידושי הר"ן (מיוחס לו) מסכת שבת דף נא עמוד א

שלא הניח הקדרה ע"ג קרקע שיצטן.

R. Yosef Dov Soloveitchik explains this: the ground is the coolest spot in the house, so food is placed there to cool down. R. Yirmiyah debates whether placing food on any cool surface makes *chazara* forbidden, or whether the ground is different because it is where things are placed to cool down.

The commentary attributed to the Ran writes that the definition has practical implications:

חידושי הר"ן (מיוחס לו) מסכת שבת דף לח עמוד א

טוב לתת מפה או כר תחת הקדרה כדי שלא יניחנה על הקרקע ממש

Given that the ground is defined as what cools the food down, rather than taking the food off the source of heat, then if the pot is placed on something that serves as a barrier between the pot and the ground, it will not be considered "placing the pot on the ground."

This debate appears in a different form in the Yerushalmi:

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שבת פרק ג

תלוי ביתד ונתנו על גבי ספסל? נאמר – אם היה מפוחם (רותח) מותר ואם לאו אסור.

The Yerushalmi holds that as long as the pot is still hot, it may still be returned from the hook or bench. As we learned earlier, the Rishonim are divided regarding this issue:

רבינו חננאל מסכת שבת דף לח עמוד ב

תלאם במקל או הניחם על גבי המטה או הניחם בכרעי המטה או פינם ממיחם למיחם הני כולהו איבעא ולא אפשיטו ועלו בתיקו. וקיימא לן כל תיקו דאיסורא לחומרא

The Rambam and the Shulchan Aruch do not mention these possibilities, and the Beit Yosef explains the Rambam thus:

בית יוסף אורח חיים סימן רנג

כיון דמידי דרבנן הוא ועלו בתיקו נקטינן לקולא

Therefore, the Rambam and the Shulchan Aruch rule that one may not return a pot to the fire after it was placed on the ground, but they did not mention what the law is if the pot was placed on a different surface.

Further analysis of the Gemara shows that these issues are far from simple:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לח עמוד ב

חד אמר: עודן בידו - מותר, על גבי קרקע - אסור

Until now, we have related to these two conditions separately. These two criteria are not necessarily connection. If someone is "still holding" the pot, then that person is still connected to the pot, while being "on the ground" refers to the pot's place in relation to the source of heat. According to this analysis, these two criteria operate on different "axes." However, the Gemara implies that these two conditions are essentially the opposite of each other. The opposite of "holding" is "putting down." Now the Gemara discusses whether something is considered "put down" if it has been put down on a surface other than the ground.

The Rema adds the condition that the pot must "still be in one's hand":

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג סעיף ב

... מותר להחזירה כל זמן שהיא רותחת הגה: ועודה זידו, ולא הניחה על גבי קרקע הגה: ודעתו להחזירה.

What is the relationship between the Rema's addition of "still in one's hand" and the Shulchan Aruch's original ruling that the pot must not be put down "on the ground"? We learned that the Rishonim debate whether the prohibition of *chazara* after the pot has been on the ground is due to the place where cooked food is placed at the end of the cooking process (Ramban) or because the ground is

the coolest surface in the house (as attributed to the Ran). The practical difference between these definitions will be whether placing something on the ground fundamentally makes *chazara* forbidden (attributed to the Ran, as the ground is the coolest place in the house) or that what is important is that there will be continuity between the cooking/ heating process (Ramban).

Reading the Rema with the Rishonim in mind, we can offer three possibilities:

- a. **There is no connection between the conditions.** One should not let go of the hold. Even if one is still holding on, there is a further condition, that the Rema does not disagree with: that it should not be put down on the ground (as raised in the commentary ascribed to the Ran – placing a pot on the ground means that it cannot be returned to the heat). According to this understanding, if one places it down on the counter etc., one can return it to the heat as long as one hasn't let go of it.
- b. **Once the Rema's condition has been fulfilled, the condition that it cannot be placed on the ground is superfluous.** Why? Because the condition that one must not let go of it implies that the pot cannot be put down on any surface, so it is needless to add that one cannot put it down on the ground either. Placing the pot on any surface is just as problematic, even if one is still holding it (this seems to be based on the Ramban – that if putting the pot down signifies the end of *bishul*, the pot cannot be returned to the heat).
- c. **Once the Rema's condition has been fulfilled, the condition that it cannot be placed on the ground is superfluous.** Why? Because as long as one is still holding the pot, it doesn't matter where one puts it down – on the counter, the ground, or any other surface. As long as one keeps hold of it, it can be returned to the heat, but if one lets go – it is forbidden to return it (this can also be based on the Ramban's logic, above).

Some poskim write that after the Rema's psak, the condition that it cannot be put down on the ground becomes superfluous:

ביאור הלכה סימן רנג סעיף ב ד"ה * ולא הניחם

לא הניחם ע"ג קרקע - לפי מה שהעתיק הרמ"א מקודם לדינא דבעינן עודה בידו דוקא תו לא צריכינן למכתב שלא יניח ע"ג קרקע.

If so, then the Biur Halacha follows the second or third possibility – that after the Rema, the condition of placing the pot on the ground is superfluous. The Magen Avraham bases his conclusion on this logic:

מגן אברהם סימן רנג ס"ק כ

הרב בית יוסף סבירא ליה דדווקא כשהניחה על גבי קרקע אסור, אבל הניחם על גבי מטה או ספסל שרי. אבל רמ"א סבירא ליה דכל אלו אסור, דהוה ליה כמושיב בשבת לכתחילה.

As mentioned, the Mishnah Berurah follows his ruling:

משנה ברורה סימן רנג ס"ק נה

ועודה בידו - כלומר שלא הסיך הקדרה מידו מעת נטילתה מן הכירה עד שעה שיחזירנה. ולאפוקי אם הניחה על גבי מטה או ספסל וכדומה לזה בינתיים, הוי כמו שהניחה על גבי קרקע בינתיים ... דבטלה לה השהיה הראשונה.

They learn that the Rema rules that there is no difference between putting the pot down on the ground or on any other surface. Does this lead us to the second or the third conclusion?

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד שאלה לג

הניח הקדרה על גבי קרקע ועדיין הוא אחוז בה בבית יד האם מותר להחזירה? תשובה: יש להקל, דמדאפיק (גמרא שם וש"י"ע שם) בלשון 'הניחה' ולא בלשון 'העמידה' על גבי קרקע, משמע שהניחה ממש לבדה, ולא אחוז בה כלל, וברמב"ם לא הזכיר שתהיה באויר, משמע שאף הרמב"ם מתיר.

R. Feinstein understands that the most important aspect is continuity. As long as one keeps hold of the pot, it can be put back, even if it is put down on a surface the whole time. This is the difference between "placing" a pot on a surface and "putting it down." "Placing" it refers to the pot's place – it is now on the ground. Is the person still holding it? It is not clear. "Putting it down" means that the pot has been put down, and this describes the person's attitude towards the pot. He or she is no longer holding it.

It seems like R. Feinstein is referring to the third possibility above. The Rema means that as long as the person is still holding the pot, it doesn't matter whether and where it is momentarily resting – on the counter, the floor, or any other surface. What matters is that the person is still holding on to it. As long as this applies, then one may return the pot to the heat. If not, then not.

It is worth mentioning that despite the poskim's statement that the condition of "putting the pot down on the ground" is not relevant for Ashkenazim, we saw a different implication above. The Mishnah Berurah rules that as long as the pot has not been put down on the ground, any of the Rema's conditions suffice for returning the pot to the heat (in contrast, the Chazon Ish is lenient as long as any of the conditions is fulfilled).

Other poskim rule differently:

מהר"ם שיק סימן קי"ז

אם מניחו על גבי קרקע, ועדיין אוחזו בידו, אי חשיב כמו עדיין בידו, כיוון שלא פסק ידו ממנו, או לא? יש לדייק מדברי הרמ"א שהגיה 'ועודם בידו' קודם 'ולא הניח על גבי קרקע'. ואיפכא הוה ליה למינקט! אלא ודאי כיוון לאסור אפילו אוחזו בידו והניח על גבי קרקע

The Maharam Shik infers from the fact that the Rema inserts the condition of "keeping hold of the pot" in the middle of the Shulchan Aruch that the two conditions are independent. If the pot is put down on the ground, it cannot be returned, even if one is still holding it. He seems to follow the first possibility we mentioned above – that both conditions must be fulfilled separately (unlike the Magen Avraham, the Mishnah Berurah, and the Igrot Moshe). According to the Maharam Shik, one must keep hold of the pot, and one cannot put it down on the ground.

The Shemirat Shabbat k'Hilchata follows this ruling:

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשע) פרק א סעיף כ (אות ד)

לא יניח את הכלי כלל, אלא יחזיקו בידו, או אפילו יניחו על השולחן או בכל מקום יבש אחר (אבל לא על הרצפה) והוא שימשיך להחזיק בכלי עד שיחזירונו על האש.

Rav Elyashiv explains that part of the pot can touch the ground, but not the whole pot:

ארחות שבת פרק ב סעיף מה

אם רק מקצת הקדירה מונחת על הקרקע ומקצתה באוויר והוא אוחזה בידו – יש להקל

In summary:

We raised the question of the relationship between the condition of "holding on to the pot: and that of not placing it on the ground.

The Shulchan Aruch does not rule that one must keep hold of the pot, but one can only return the pot if it has not been put down on the ground.

The Rema adds the condition that one must keep hold of the pot.

The Rishonim are divided regarding why the Gemara forbids *chazara* after the pot has been placed on the ground.

According to the Ramban, the ground is considered the place where pots are placed at the end of the cooking process, so returning the pot to the fire after that is considered a new heating process. This implies that placing the pot on any surface that signifies the end of the cooking process would be similarly problematic. The Magen Avraham and the Mishnah Berurah seem to follow this logic as well, and they rule that the condition of “keeping hold of the pot” hints that it should not be put down on any surface. The Igrot Moshe adds that this condition is a leniency – if one puts the pot down, on the ground or anywhere else, one may return it to the fire as long as one keeps hold of the pot when it is put down.

The commentary attributed to the Ran (as well as R. Y. D. Soloveitchik) hold that the ground is unique because it is considered the place where pots cool down the fastest. The Maharam Shik seems to follow this logic, and he rules that placing the pot on the ground automatically precludes *chazara*. The condition added by the Rema – keeping hold of the pot – is an additional condition, and both must be fulfilled independently. The Shemirat Shabbat rules thus.

In the Modern Kitchen

However, as we explained in the previous section, according to the Magen Avraham, the Mishnah Berurah, and the Igrot Moshe, there is less significance as to what is defined as placing the pot on the ground and what is not. However, those who rule like the Shulchan Aruch (the Yalkut Yosef) and the Shemirat Shabbat, there is a need to define what is considered “the ground” when considering whether *chazara* is permitted.

As mentioned, the commentary attributed to the Ran states that placing something on the ground means placing something where it will cool down. Based on this, modern poskim differentiate between placing something on the counter and in the refrigerator:

חוט שני הלכות שבת פרק כז אות א

הניח קדירה על גבי שיש המצוי בזמנינו במטבח, נראה שאין לזה דין קרקע לעניין זה, אלא רק כמיטה וספסל. ויסוד ההבדל בין קרקע למיטה וספסל הוא דקרקע הוא מקום הנחת הקדירות לאחר שסיימו להתעסק בהם, ולכן חשיב שהסיח דעתו מהם. אבל כשמניח על גבי מיטה וספסל לא חשיב עדיין שמסיח דעתו מהם, כיוון שבאלו המקומות עדיין מתעסקים בקדירות. והוא הדין מקום השיש הוא מקום התעסקות בקדירות, ואין זה מקום הנחתם לאחר שגומר מלהתעסק בהם.

הניח הקדירה במקרה – מסתברא דדינו כהניחה על גבי קרקע, כיוון שמניח שם לאחר שגומר להתעסק בהם

And the Maor HaShabbat cites R. Auerbach:

מאור השבת חלק ב סימן י אות ז עמוד שג

לעניין על גבי שלחן או שיש, יתכן שאין זה דומה לעל גבי קרקע שזה ממש סילוק

רבנות-
סימן רנ"ג סעיף ב

Summary

Conditions for *Chazara* Mentioned in the Gemara

In previous shiurim we discussed the first two conditions for *chazara*: that the food be fully cooked (in order to prevent violating *bishul*, and we also discussed when *bishul* after *bishul* applies), and that the heat source be considered equivalent to a fire whose coals are covered or removed.

In this shiur, we discussed additional conditions mentioned in the Gemara. The Tanaim state that one must keep hold of the pot, that it cannot be placed on the ground, and that one intends to return it.

Considerations of Leniency and Stringency – D'Rabbanan, The Ramban and Ran, and the Law *b'dieved*

The Ran proves from the Yerushalmi that these conditions are only necessary if the pot was removed from the heat before Shabbat, and one want to reheat food on Shabbat. Most Rishonim disagree, but the Rema does mention this custom, and the poskim are lenient to different degrees, based on the Ran's ruling that there is no problem with *chazara* if the pot was removed from the heat on Shabbat itself.

It is important to emphasize that this assumes that the food is fully cooked, the heat source is "covered or removed," and the food has not yet cooled down.

Due to this leniency, however, Chazal were concerned that it will be taken lightly, and they therefore forbade benefit from cooked food that was returned to the heat *b'dieved*.

פסיקת הלישנא בגמרא

The Gemara deliberates whether one must keep hold of the pot *and* intend on returning it, or whether one condition is enough.

ר"ה and the Rif are stringent and require both conditions. The Terumah, Rid, ר"א and others are lenient.

The Rambam rules differently altogether – based on the Yerushalmi, he holds that the only condition (apart from the premise that the food is fully cooked, etc) is that the pot has not been put down on the ground. The Shulchan Aruch follows this, as does the Yalkut Yosef – that as long as the heat source is "removed or covered," one may return a warm pot that has not been put down on the ground.

The Rema rules that the other conditions must be fulfilled as well – that one must keep hold of the pot, and intend on putting it back.

Given that this is a law *d'Rabbanan* given to dispute, and that the Ran and those who agree with him hold that there is no prohibition at all if the pot was removed from the heat on Shabbat, the poskim write that there is room for leniency in time of need. The Shulchan Aruch writes that it is enough if one keeps hold of the pot or intends to replace it (as long as it was not put down on the ground). The Chazon Ish adds that one may be lenient without these conditions as long as it was not put down on the ground, and if one of the two conditions was kept, one may do *chazara* even if the pot was placed on the ground. The Shemirat Shabbat rules like the Mishnah Berurah, and is lenient like the Chazon Ish *b'dieved*.

R. Shlomo Zalman Auerbach writes that if we add the leniency of a Shabbat plata, in a time of need one can return food to the plata even if it the pot was on the ground!

א. As Long as the Pot is Hot

Is this condition part of the laws of *bishul* after *bishul*, or is the point that one should not appear to be cooking? A practical implication of this is that if the food is fully cooked and solid, there is no concern about *bishul* after *bishul*. Should one be stringent not to appear as if one is cooking?

The Magen Avraham writes that this is indeed the latter, so one may nor even reheat a fully cooked solid food. The Igrot Moshe rules similarly, but adds that as long as the food is still minimally warm (as we learned in *bishul* after *bishul*), there is no concern of "appearing to be cooking."

The Gra writes that this is considered a law of *bishul* after *bishul*, as do the Mishnah Berurah and Chazon Ish.

א. The Relationship between “Putting the Pot on the Ground” and “Keeping Hold of it.”

Why is it forbidden to return a pot to the heat after it has been on the ground?

According to the Ramban – this is where pots are placed at the end of the cooking process.

According to the commentary attributed to the Ran – because the ground is where pots are placed to cool down. R. Y. D. Soloveitchik explains that the ground is the coolest place in the house.

In light of these explanations, we can explain R. Yirmiyah’s debate concerning a pot that has been placed on a surface other than the ground. The Gemara remains “תיקוּןִי.” The Rishonim are divided: the Rambam and Shulchan Aruch do not even mention this issue as they believe there is no problem as long as the pot has not been placed on the ground.

The Rema does not distinguish between placing the pot on the ground or on any other surface. But the poskim debate about the relationship between the Shulchan Aruch’s ruling that it cannot be placed on the ground and the Rema’s addition that one must keep hold of the pot.

According to the Magen Avraham, the Mishnah Berurah, and the Igrot Moshe, the Rema’s requirement is different: that one does not let go of the pot. This has both a lenient and stringent aspect. The stringency is that it doesn’t matter whether it was put down on the ground or any other surface – if one let go of the pot, it cannot be put back on the heat. The leniency is that even one places it on the ground, one can put it back as long as one has not let go of it. This logic is consistent with the Ramban that it doesn’t matter if it was placed on the ground as long as it is clear that putting the pot back on the heat is not a new act of heating the food.

The Maharam Shik and the Shemirat Shabbat learn that the Rema has a further requirement, and that these are two conditions that must be kept independently. If the pot was placed on the ground – it cannot be returned to the heat, even if one has not let go of it. If it was put down on a different surface, it can only be returned if the person kept hold of it. This logic seems to be based on the commentary attributed to the Ran (as explained by R. Soloveitchik) that pots are placed on the ground in order to cool them down, so there can be no *chazara* afterwards.

א. In the Modern Kitchen

According to the Mishnah Berurah and those who follow it, there is no need to define what is considered “ground.” This definition is only relevant to the Maharam Shik and the Shemirat Shabbat, based on the Ran, who believe that the food is placed on the ground to be cooled down.

In light of this definition, R. Karelitz rules that one may return food that was placed on the counter, but not in the refrigerator, which is obviously considered a place where food is placed to be cooled.

.In this shiur, we discussed basic conditions for *chazara*. Next shiur we will explore more complex situations of *hachazara* and נתינה לכתחילה.